

L'article ci-dessous étant étendu, il paraîtra en 2 parties. L'ouvrage qui fait l'objet de l'analyse étant publié en néerlandais, la traduction française de l'article paraîtra après l'original néerlandais.

Prof. Em. Frank Roels heeft een grondige analyse gemaakt van onderstaand boek dat kortgeleden is verschenen. Gezien de lengte van het artikel wordt het in twee delen opgenomen en zal de Franse vertaling na de Nederlandse versie worden gepubliceerd.

Bij het boek van Herman van Goethem:
"1942. Het jaar van de stilte"
Analyse en kritiek – Deel 1

Gedurende jaren heeft prof. Herman Van Goethem minutieus de archieven van de Antwerpse politie uitgeplozen die dateren van tijdens de Duitse bezetting in WO2. Van Goethem is historicus en jurist, rector van de Universiteit Antwerpen, en curator van het Memoriaal Kazerne Dossin in Mechelen.

Zijn lijvig werk is opgesteld in dagboekvorm. Dag na dag evoceert hij het sluipend gif van de toenemende anti-Joodse gedragingen van de bezetter en zijn acoliëten, de pesterijen en beledigingen, de straatagressie, de afpersingen, de willekeurige aanhoudingen, en tenslotte de georganiseerde razzia's in woningen, eindigend in wegvoeringen naar Mechelen of met onbekende bestemming. De auteur wisselt dit af met alledaagse feitjes zoals het weer, de voedselprijzen, de oorlogsverrichtingen, de vermelding van de sabbat, Joodse feestdagen en herdenkingen. Dat maakt zijn beschrijving zo realistisch dat ook de lezer meegesleurd wordt in de sfeer van miserie en angst. Dit gevoel culmineert wanneer de auteur in groot detail, uur na uur, de razzia's van 28-29 augustus 1942 reconstrueert (blz. 200-215).

Tegelijk leren we hoe politiecommissarissen en adjuncten onder druk worden gezet, en dat sommige agenten brutaler te werk gaan dan anderen die tegenwringen, Joden vooraf verwittigen of laten ontsnappen.

Ook toont prof. Van Goethem aan dat oorlogsburgemeester Leo Delwaide wel degelijk een actieve rol heeft gespeeld bij de Jodendeportaties (Delwaide betitelde ze als "gerechtelijke aanhoudingen", blz. 184, 283)). Deze conclusie bracht meteen het huidige Antwerps schepencollege ertoe de naam "Delwaide-dok" te schrappen, en later te vervangen door "Bevrijdingsdok" (22 febr 2019).

HET SCHOON VERDIEP WAS ACTIEF BETROKKEN BIJ DE JODENRAZZIA'S

Herman Van Goethem
reconstrueert het oorlogsjaar
1942 in Antwerpen

Dit boek op het werk, als boek en als Herman Van Goethem, schrijft en reikt van de Universiteit Antwerpen, zijn boek 1942. Daarna beschrijft hij hoe de Antwerpse burgemeester Leo Delwaide verhoefde met de Duitse bezetter.

In 1942 schreef Herman Van Goethem zijn boek op dat de Antwerpse burgemeester Leo Delwaide verhoefde met de Duitse bezetter. Het boek is een verdiept onderzoek naar de rol van de burgemeester in de Jodenrazzia's van 1942. Het boek is een verdiept onderzoek naar de rol van de burgemeester in de Jodenrazzia's van 1942. Het boek is een verdiept onderzoek naar de rol van de burgemeester in de Jodenrazzia's van 1942.

Burgemeester Leo Delwaide

Maar niet alleen de burgemeester is schuldig, zegt Herman Van Goethem. Dat is ook de hoofdcommissaris van politie Jozef De Potter, die zijn mannen opdroeg de Duitsers te helpen bij de eerste twee Jodenrazzia's; en ook de procureur des Konings Edouard Baers die niets ondernam tegen de razzia's, ofschoon de Belgische wetgeving verbiedt dat Belgen deelnemen aan daden van de bezetter. Baers schreef pas een brief tegen medewerking aan deportaties (29 okt 1942)¹ toen weigeraars van de verplichte arbeidsdienst aan de beurt kwamen. Daarom werd Baers in febr 1943 afgezet, en in mei 1944 aangehouden en later weggevoerd naar concentratiekampen in Duitsland. Na de oorlog wordt geen van deze drie verantwoordelijken door de Belgische justitie gestraft, wat Herman Van Goethem aanklaagt². De Potter en Baers hadden zich aangesloten bij een verzetsorganisatie.

Geloof in de Duitse overwinning

Het boek van prof. Van Goethem kreeg veel aandacht in de media. Meermaals werd de auteur geïnterviewd. Telkens benadrukt hij: *"In het begin van de Duitse bezetting stemden bijna alle Belgen hun gedrag af op de Duitse overwinning, zelfs de Belgische ministers die hun land waren ontvlucht en in radeloze ballingschap ronddoelden. Dit boek wil aantonen dat de periode van onzekerheid veel langer heeft geduurd, tot in november 1942. Tot dat moment werd immers rekening gehouden met een mogelijke onderhandelde vrede, en een spoedig einde van de oorlog"* (blz. 11).

"Bijna alle Belgen": deze bewering van de auteur klinkt vreemd in de oren van leden van de NCPGR en van de Vriendenkringen van Weerstanders. Zeker, in 1940 waren er Belgen die de nazi's verwelkomden; maar ook anderen die meteen het verzet begonnen te organiseren, hier ter plaatse, of door te vertrekken naar landen die de oorlog zouden voortzetten. Zo vertrok de burgemeester van Antwerpen, Camille Huysmans, socialist en verdediger van de Joodse gemeenschap, reeds vijf dagen na de

¹ Een dergelijke brief schreef zijn ambtgenoot in Brussel, procureur Lucien Van Beirs, reeds op 7 juli 1941, dus 16 maand eerder. Maar hij werd meteen op 16 juli gearresteerd, opnieuw op 12 dec. 1942, opnieuw in dec 1943. Hij overleefde Buchenwald, zie https://www.standaard.be/cnt/dmf20150410_01624335?utm_source=standaard&utm_medium=social&utm_campaign=send-to-a-friend

² Bijzonder pijnlijk wordt het wanneer collaborateur Delwaide, en later zijn zoon, een proces wegens laster winnen tegen twee auteurs die zijn betrokkenheid bij de razzia's hadden gepubliceerd. De rechtbanken verplichtten hen hun tekst te "verbeteren". Het zijn Marcel Liebman (in 1977), en...Herman Van Goethem (in 1994). Zie blz 302; en Saerens.

Duitse inval van 10 mei naar Londen, en later volgden ook eerste-minister Pierlot en andere ministers van de Belgische regering.

Eerste minister Pierlot

Op 23 juni 1940 vergaderde Marcel Louette met enkele leden van de Antwerpse Jonge Geuzenwacht over de oprichting van de Witte Brigade "Fidelio"; hij overleefde de concentratiekampen van Breendonk, Vught en Sachsenhausen.

MARCEL LOUETTE

Rector René Goubau van de Gentse Rijksuniversiteit vluchtte met de financiën van zijn instelling naar Frankrijk, samen met ere-rector August Vermeylen en vele collega's, samen 70 professoren. Zijn familieleden Carlos en Charles Goubau traden vanaf december 1940 toe tot het Belgisch Legioen, voorloper van het Geheim Leger-Armée Secrète, en stierven in het concentratiekamp Neuengamme.

Henri Story, liberale Schepen in Gent, nam ontslag uit het College na de aanstelling door de Duitsers van VNV'er Hendrik Elias tot burgemeester; hij verspreidde de sluikpers en richtte een afdeling op van de inlichtingendienst "Zéro". Hij werd aangehouden en stierf in het concentratiekamp van Groß-Rosen³.

In november 1940 gingen in Puurs (provincie Antwerpen) Luc De Geyter en zijn neef Toon 's nachts de straat op om het witte V-teken van de Geallieerden op muren en gevels

³ Van 20 vermoorde Gentse weerstanders werden de levensgeschiedenissen onlangs samengevat in <https://vriendenkringamicaleneuengamme.be/nl/2019/03/07/20-struikelstenen-voor-gentse-verzetslui/de-20-weerstanders-frank-finaal-2-2/>

te kalken. Ze traden toe tot “De Zwarte Hand”, een verzetsgroep van jonge mannen en vrouwen, waaronder katholieke geestelijken. Ze schreven en verspreidden sluikbladen, verzamelden informatie over collaborateurs, pleegden sabotage op het militair vliegveld van Hingene, hadden een eigen radiozender. Op 27 okt 1941 werden de meesten aangehouden, gemarteld o.m. in Breendonk, en weggevoerd; 37 van de 111 leden overleefden de nazi-terreur⁴

Dit zijn maar enkele symbolische vermeldingen, in naam van de vele verzetslieden waarvan er minstens 13.958 na hun deportatie niet zijn teruggekeerd of in België zijn gefusilleerd⁵. Ongeveer 140.000 weerstanders zijn door België officieel erkend, en afzonderlijk nog 18.700 agenten van de Inlichtings- en Actiediensten (er is een gedeeltelijke overlap van beide groepen).

Sabotages van telefoonlijnen, de eerste op 20 mei 1940, dan op 8 juni, en nog op 2 augustus, zelfs van de verbinding van de Luftwaffe met Berlijn, deden de bezetter grijpen naar de doodstraf, en gaven hoop aan de bevolking dat de nazi's niet almachtig waren⁶.

Het sluikblad *La Libre Belgique*, reeds verschijnend vanaf 1 aug 1940, publiceerde de radiogolfengten en uren waarop de Belgen naar de verboden BBC konden luisteren⁷. Op een muur in Brussel verscheen het opschrift: “*Les Allemands vous cachent la vérité. Prenez Londres*”; met de golfengten. Vanaf 24 sept kwam Victor de Laveleye, oud-minister en voorzitter van de Liberale Partij, dagelijks op antenne in Londen als stem van het vrije België; de Nederlandstalige uitzendingen werden verzorgd door de Antwerpenaar Nand Geersens, die zich “Jan Moedwil” noemde⁸.

Victor de Laveleye & Jan Moedwil

⁴ [https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Zwarte_Hand_\(verzetsbeweging\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Zwarte_Hand_(verzetsbeweging))
<https://www.standaarduitgeverij.be/verhalen-uit-woii-het-verzet-van-de-zwarte-hand/>
<https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2018/08/31/verzetslieden-de-zwarte-hand-betaalden-een-zware-tol-voor-hun-dapperheid/>

⁵ Dit officiële cijfer uit 1984 betreft “postuum erkende politieke gevangenen”, het is waarschijnlijk een onderschatting. <http://www.serendib.be/met-de-dood-voor-ogen.pdf> Ingevolg deze definitie zijn de 1.817 gevallen leden van de Inlichtingen- en Actiediensten niet opgenomen omdat zij onder de Veiligheid van de Staat ressorteren.

⁶ Gérard-Libois & Gotovitch, “L’ An 40. La Belgique occupée”, 1971.

⁷ <https://warpress.cegesoma.be/en/node/42482>

⁸ <https://www.omroepmuseum.be/index.php/geschiedenis-radio-tv/radio/153-stemmen-uit-londen-teruggevonden-in-omroepmuseum> De BBC kondigde elke uitzending aan met de eerste noten van de Ve symfonie van Ludwig van Beethoven. V stond ook symbool voor de V van Victory, het teken dat Winston Churchill met de hand steeds maakte wanneer hij publiek optrad.

Vanuit Londen werden Belgische geheime agenten naar bezet gebied gestuurd, de eersten vanaf juni 1940 door de Britse spionagediensten MI6, MI9, SOE, en vanaf november door de Belgische Veiligheid van de Staat, na de benoeming in Londen van administrateur Fernand Lepage. Ze moesten netten opzetten van Inlichtings- en Actiediensten (IAD), in alle Belgische provincies. Dagelijkse radioverbindingen met Londen en ontsnappings-lijnen voor Britse piloten en geheimagenten werden georganiseerd, met levensgevaar voor wie door de Duitsers gevat werd (net-Martiny-Daumerie, Edgard Cleempoel, net-Luc, e.v.)⁹.

Dat de bezetter zich terdege bewust was van de groeiende tegenstand, kan men lezen in de gedetailleerde verslagen van de Militärverwaltung aan Berlijn. Daardoor weten we dat in Antwerpen sabotage gebeurde bij de herstellingen van vliegtuigmotoren (verslag augustus 1940)¹⁰.

Stakingen in de Belgische kolenmijnen, op 11 sept, 7, 26 en 29 okt 1940 negeerden het Duitse stakingsverbod. Delen van de Belgische bevolking toonden openlijk dat ze de Duitsers niet genegen waren. Ofschoon de bezetter op 11 november, herdenkingsdag van de Duitse overgave in 1918, elke betoging of manifestatie verboden had, legden mensen bloemen neer aan het nationaal monument van de Onbekende Soldaat in Brussel, vond de Geheime Feldpolizei overal vlugschriften, en klevens in Antwerpen "Belgen viert de 11e november", "Vive la Belgique, vive le Roi, vive l'Angleterre, vivent les Alliés". In Antwerpen zijn er 45 aanhoudingen, in Luik 46; in Verviers signaleert men Belgische vlaggen, in Brussel zijn er meerdere duizenden betogers en klinkt de Brabançonne¹¹.

In februari 1941 begint een golf van aanhoudingen van Belgische IAD- agenten en weerstanders, en vanaf dec 1941 worden er honderden gefusilleerd. In 1942 worden er 149 begraven op het geheim Duits kerkhof in Hechtel¹², anderen in Duitsland (zoals Joseph Daumerie, Constant Martiny, Cleempoel). Rond de jaarwisseling 1942-43 besluit von Falkenhausen zes bijkomende geheime begraafplaatsen te openen.

Een zorgvuldige analyse van zowel Duitse als Belgische bronnen registreert tijdens de meer dan 4 jaar bezetting 5.862 sabotagedaden en aanslagen; daaronder 1561 aanslagen tegen collaborateurs. In de eerste 8 maanden van juni 1940 tot jan. 1941 zijn er 388 verzetsdaden; vooral telefoonkabels worden doorgesneden. Van juli 1941 tot dec. 1941 zijn er 610 verzetsdaden, nu vooral tegen de spoorwegen, die zeer actief gebruikt worden door de bezetter^{13,14}.

⁹ Fernand Strubbe, "Geheime oorlog 40/45", Lannoo, 1992.

¹⁰ Gérard-Libois en Gotovitch, "L'an 40. La Belgique occupée". 1971.

¹¹ Gérard-Libois en Gotovitch

¹² Geerdens, Kenens, Mussen, Jamart, Lemmens, Thysen, "Gemeentebos Hechtel, Executieoord. Geheime begraafplaats 1942-1944", Verbroedering van Verzetsgroeperingen Limburg, 2019.

¹³ Laplasse & Steen, 2005:

http://www.cegesoma.be/docs/media/chtg_beg/chtg_15/chtg15_019_Laplasse_Steen.pdf

¹⁴ In deze statistiek zijn niet meegeteld de stakingen in de kolenmijnen en metallurgie (Cockerill, enz.) omdat ze in de eerste plaats loonsverhoging eisten en lagere voedselprijzen, die de bezetter trouwens toekende. Volgens één van de stakingsleiders, de communist Julien Lahaut, is het ook een actie tegen de oorlogsproductie en voor de onafhankelijkheid van het land. De stakingsgolf van 14 tot 20 mei 1941 werd 'de staking der 100.000' genoemd; volgens Duitse cijfers waren er op 17 mei 60.178 stakers. Dit leidde tot zowat 10.000 ton minder productie van staal bestemd voor Duitsland, zodat Hitler er zich persoonlijk mee moeide (Gotovitch, Jours de guerre, 1992). De Duitse inval

Het boek van prof. Van Goethem miskent deze vroege verzetsdaden voorafgaand aan 1942. In 1942 spreekt hij over het verzet als een fait-divers, en maakt een nadrukkelijk verschil tussen Vlaanderen en de rest van het land: *“Het ‘verzet’ in Antwerpen is niet bijzonder actief. Aanslagen en sabotage zijn tot nu toe een zeldzaamheid”* (13 jan 1942, blz. 42). *“In Wallonië en Brussel regent het aanslagen en sabotageacties, en ook in Vlaanderen begint het flink te druppelen. De laatste weken werden onder meer in Aalst, Brugge en Dendermonde collaborateurs om het leven gebracht. Vandaag schieten in Antwerpen onbekenden een militant van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen dood”*. *“In een collaborerende fabriek hebben onbekenden machines gesaboteerd (...) Bij de Belgen kunnen de communisten en hun wilde acties maar op weinig sympathie rekenen”* (21 maart). De auteur citeert hier uit het dagboek van Max Gevers, beurshandelaar, die *“maanden van geweld in het verschiet ziet liggen: moordpartijen en het afslachten van onschuldigen”* (blz. 84).

Toch vermeldt prof. Van Goethem elders dat sommige Antwerpse politiemannen zich verzetten tegen de razzia's: *“Een verdeeld politiekorps”* (hfst 31). Ze verwittigden Joden vooraf; dit was regelrechte sabotage (blz. 197-8). Daardoor stelden de Duitsers de razzia van 27 aug 1942 uit, en bedreigden die agenten met het kamp van Breendonk. De burgemeester sanctioneerde een agent die geweigerd had mee te werken (ook Saerens, 2015). De auteur besluit (blz. 198): *“Bij gebrek aan legaal verzet (tegen de aanhoudingen en deportaties) vanwege De Potter, Delwaide en Baers, zijn het politieagenten (...) die hun toevlucht nemen tot illegaal verzet”*.

Maar de auteur is verontwaardigd (blz. 227) wanneer in Deurne in 2017 het verzet van politieagenten wordt gevierd, zonder tegelijk de Joden te herdenken. Want *“het korps van Deurne nam deel aan de razzia”*. Hij interpreteert de viering als de veranderde beoordeling na de oorlog: *“van grijs en zwart, naar wit”*. *“In 1942 liepen zeer velen haastig het ‘witte kamp’ in”* (blz. 315). In feite werden 43 agenten naar concentratiekampen gevoerd, van hen keerden er 8 terug, lezen we ook.

Bij de bronnen van de auteur ontbreekt het gedetailleerde werk van Fernand Strubbe over de Inlichtingen- en Actiediensten¹⁵. Hij citeert uit slechts drie clandestiene bladen, terwijl er een veelheid was van deze vorm van verzet in de drie landstalen, die een brede bevolking bereikte¹⁶. Het is te weinig bekend dat de sluikpers ook minstens vijf bladen uitgaf in het Duits of het Luxemburgs, waarin de Duitse soldaten rechtstreeks werden aangesproken en opgezet tegen het Hitlerregime¹⁷. Op blz. 124 citeert Van Goethem uit *De Werker* die de Joden voor de oorlog onderkruipers in de diamant noemt.

Wie geloofde toch nog in de Duitse overwinning?

Dat waren de aanhangers van de nazi-ideologie; de bewonderaars van de Führer; de Vlaams-nationalisten die de splitsing van het land hoopten te verkrijgen van de bezetter, en later ook de Oostfronters die het communisme wilden bestrijden door de Russische bevolking uit te moorden. Reeds voor 1940 waren er in ons land meerdere organisaties die deze ideologieën verspreidden, zoals het Vlaams Nationaal Verbond (Staf Declercq,

in de Sovjet-Unie had nog niet plaatsgevonden noch de aanhouding van de Belgische communisten.

¹⁵ Fernand Strubbe, “Geheime oorlog 40/45”, Lannoo, 1992.

¹⁶ online gezet door CEGESOMA <https://warpress.cegesoma.be/nl>

¹⁷ <https://warpress.cegesoma.be/en/node/45497/>
<https://warpress.cegesoma.be/en/node/45659/>
https://warpress.cegesoma.be/en/node/45656
<https://warpress.cegesoma.be/en/node/43067/>
https://warpress.cegesoma.be/en/node/41610

Hendrik Elias), REX van Léon Degrelle, de Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft (DEVLAG) van Jef Vandewiele, het antisemitische Volksverwering van René Lambrichts en meerdere semi-fascistische jeugdbewegingen. En niet vergeten: intellectuelen en kunstenaars, zoals dichter-priester Cyriel Verschaeve, de dichters Wies Moens, Bert Peleman en Ward Hermans, schrijver Filip de Pillecijn, de Antwerpse schepen van Onderwijs tevens SS-er Dr Rob. Van Roosbroeck, de gebroeders Joris en Hendrik Diels, en professoren zoals Frans Daels, Roger Soenen en Reimond Speleers. Zij gaan voluit collaboreren met de bezetter en de Nieuwe Orde. Leo Delwaide bezocht Hitler-Duitsland in 1933 en was positief onder de indruk, zo vermeldt Herman Van Goethem.

Dat het antisemitisme reeds voor de oorlog sterk was ingeplant in Vlaamse vooral katholieke middens, heeft Lieven Saerens uitgebreid beschreven¹⁸. In het Antwerpse politiekorps vormden de “zwarte agenten” een kleine numerieke minderheid, zegt Herman Van Goethem : hooguit 15%, maar *“door het wegvallen van een democratisch kader kreeg die minderheid veel macht”* (blz. 312).

Is het de hoop van deze groepen op de Duitse overwinning die de auteur veralgemeent tot de hele bevolking?

Het gewicht van deze stromingen, vooral in katholiek Vlaanderen, blijkt ook na de oorlog. De collaborateurs manifesteerden zich opnieuw in het openbaar, o.m. met een nieuwe partij, “De Vlaamse Concentratie”, die deelnam aan de verkiezingen; en met marsen en congressen voor amnestie. Ze slagen erin overal het woord “repressie” in te voeren in de plaats van “zuivering”, wat impliceert dat de collaborateurs slachtoffers zijn. Een deel van de Antwerpse kiezers en de CVP blijken hun oorlogsburgemeester Leo Delwaide in 1946 opnieuw te steunen. Hij werd schepen van de haven van 1959 tot 1978.

Het vervolg van deze analyse zal verschijnen in de volgende editie van Kracht.

¹⁸ Saerens, https://www.standaard.be/cnt/dsl30112000_014).